

УДК 7.012:72.021.2]:7.071.1(477)Кричевський
DOI: 10.31866/2617-7951.6.1.2023.279080

UDC 7.012:72.021.2]:7.071.1(477)Krychevsky

НЕОБХІДНІСТЬ ДОКАЗОВОГО ЗНАННЯ ВИТОКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ НА ПРИКЛАДІ ДИЗАЙН- ПРОЄКТІВ ВАСИЛЯ ГРИГОРОВИЧА КРИЧЕВСЬКОГО

В'ячеслав Снісаренко,
<https://orcid.org/0000-0001-9253-1148>
Заслужений художник України,
старший викладач,
Київський національний університет
культури і мистецтв, Київ, Україна,
Київ, Україна
slavasnis@gmail.com

Анастасія Снісаренко-Єржиковська,
<https://orcid.org/0009-0003-0009-3286>
Архітектор-дизайнер,
художник-постановник телефільмів,
Київ, Україна
nastya.snisarenko@gmail.com

THE NEED FOR DEMONSTRABLE KNOWLEDGE OF THE ORIGINS OF NATIONAL CULTURE ON THE EXAMPLE OF VASYL KRYCHEVSKY'S DESIGN PROJECTS

Viacheslav Snisarenko,
<https://orcid.org/0000-0001-9253-1148>
Honored artist of Ukraine,
Senior Lecturer,
Kyiv National University
of Culture and Arts,
Kyiv, Ukraine
slavasnis@gmail.com

Anastasiia Snisarenko-Yerzhykovska,
<https://orcid.org/0009-0003-0009-3286>
Architect-designer,
Television Artist,
Kyiv, Ukraine
nastya.snisarenko@gmail.com

Анотація

Мета дослідження. У страшні часи російської навали, що ставить своєю метою закреслити існування української держави, з остаточною впевненістю на перший план виходить питання національної ідентичності. Погляд на творчий і життєвий шлях В. Г. Кричевського стає доказом необхідності вивчення коріння національної культури в галузі архітектури, дизайну, зокрема графічного дизайну орнаменту, формотворчості на прикладі його досліджень. **Методи дослідження.** Мистецтвознавчий аналіз матеріалів, що стосуються життя і творчості В. Г. Кричевського та застосування результатів дослідження для осмислення сучас-

Abstract

The aim of the study. In the terrible times of the Russian invasion, which aims to erase the existence of the Ukrainian state even in a theoretical aspect, the issue of national Ukrainian identity comes to the fore with ultimate certainty. The enemy with inhuman cruelty not only kills peaceful Ukrainians, bombs cities and villages, but also tries to destroy cultural assets by destroying museums, schools, and cultural institutions. Only a deep knowledge of the origins of one's national culture, their research, rethinking and transformation into the latest ideas in art, design and architecture can bring a modern Ukrainian artist to the heights of patriotic consciousness and a worthy level of ar-

ності. **Наукова новизна.** Ця публікація є синтезом біографічної інформації про митця з особистими враженнями авторів статті від спілкування з людьми, що безпосередньо контактували з В. Кричевським у роботі та повсякденні. Також стаття надає цілісне уявлення про поєднання в особистості В. Кричевського трьох напрямів інтелектуальної роботи: дослідницької, художньо-проектної та наукової. Саме такий синтез знань, навичок та світоглядної стійкості, що витримує випробування соціальними та політичними катаклізмами, дає можливість проявлятися таланту та створювати значущі для розвитку української ідентичності проекти. **Висновки.** В результаті повномасштабного вторгнення росії як ніколи за часів незалежності України актуалізувалася думка про необхідність створення культурної продукції на національній основі, в тому числі й у дизайні. Це питання постійно порушувалось у наукових і популярних публікаціях, а також в окремих проектах, але не так масово та не настільки усвідомлено щодо глибини потреби знань про національну спадщину та такого підходу у своїй творчості. Історія життя В. Кричевського є доказом спіралеподібного розвитку історії та необхідності знати коріння національного коду для аргументованої позиції про власну культуру, державність та волю для всього світу. Творчий і життєвий шлях митця, наскрізним стрижнем якого була впевненість в обов'язковості знань своїх культурних та історичних витоків і впровадження в життя цих принципів, є надзвичайно актуальним прикладом для митців та просто громадян у наш складний час, коли імперська росія намагається знищити українську ідентичність.

Ключові слова:

митець, художник, національна культура, дизайн, витоки культури, українська держава, Василь Кричевський.

tistic contribution. A look at the creative and life path of V. Krychevsky becomes evidence of the need to study the roots of national culture in the field of architecture, design of spaces and objects of graphic design of ornament, form-making on the example of his research in these areas. **Research methods.** Art history analysis of existing materials related to V. Krychevsky and the application of research results for the understanding of modernity. **Scientific novelty.** This edition is a synthesis of biographical information about the artist with the personal impressions of the authors of the article from communication with people who were in direct contact with V. Krychevsky at work and in everyday life. The article also gives a holistic view of the combination of three directions of intellectual work in the personality of V. Krychevsky: research, artistic design, and scientific. It is such a synthesis of knowledge, skills and worldview stability that withstands the test of socio-political cataclysms, which gives an opportunity to show talent and create significant projects for the development of Ukrainian identity. **Conclusions.** As a result of the full-scale invasion of Russia, the idea of the need to create cultural products on a national basis, including design sphere, became more relevant than ever during the independence of Ukraine. This issue has been constantly raised in scientific and popular publications, as well as in individual projects, but not so massively and not so consciously aware of the depth of the need for knowledge about national heritage and such an approach in one's creativity. The life story of V. Krychevsky is proof of the spiral development of history and the need to know the roots of the national code for a reasoned position about one's own culture, statehood and will for the whole world. The artist's creative and life path, the core of which was confidence in the necessity of knowledge of one's cultural and historical origins and the implementation of these principles, is an extremely relevant example for artists and ordinary citizens in our difficult time, when imperial Russia is trying to destroy Ukrainian identity.

Keywords:

artist, creator, national culture, design, origins of culture, Ukrainian state, Vasyl Krychevsky.

Вступ **1**

«Не лише діти, а навіть багато дорослих, судячи з усього, не знають, що Україна ніколи не мала своєї державності до утворення Радянського Союзу. Не було такої держави», – цинічно доповів путін дітям у Калініграді (місті, анексованому СРСР після Потсдамської конференції 1945 р.) 1-го вересня 2022 р. під час «Всероссийского урока» (Тищенко, 2022). Цей позбавлений ґрунту наратив, збагачений ідеєю спільності двох культур, української та російської, що понад триста років укладався та продовжує нав'язуватися не тільки населенню величезної країни, що, на превеликий жаль, є географічним сусідом України, але й розповсюджується по всьому світові.

Але, не зважаючи на активну та винахідливу пропаганду безглузвих ідей, у всі часи були справжні люди, які бачили витоки культури та намагалися своїм життям довести причинні зв'язки тих чи інших явищ у державотворенні та мистецтві.

В цьому році, коли ми відзначаємо ювілей видатного українського художника Василя Кричевського, здобутками якого пишаємось у багатьох мистецьких галузях (живопису, архітектурі та дизайну різноманітних просторів – від житла до приміщень суспільного призначення, сценографії, книжкової графіки, тощо), хотілося б відмітити його непохитну позицію як дослідника й просвітника, який з юних років і через все життя проніс ідею і її підтвердження абсолютної унікальності та окремоті української культури, яка є одним з джерел державотворення України.

Мета дослідження **2**

Мета дослідження – на прикладі розвитку творчої долі у різних мистецьких і дизайнерських галузях Василя Григоровича Кричевського, ювілей з дня народження якого ми відзначили в січні 2023 р., довести, що позиція художника щодо його національних мистецьких витоків та підтримка цієї ідеї впродовж життєвого та творчого шляху за будь-яких обставин є не тільки позицією справжнього патріота, але й впливає на історичний розвиток та навіть на державотворення.

Методологія та аналіз джерельної бази **3**

Методом дослідження став аналіз наукових робіт знаних науковців, архітекторів і художників. Особливий вплив для опрацювання масштабу митця справив особистий досвід спілкування художника О. С. Єржиковського (мого тестя) з Катериною Кричевською-Росандич (онукою Василя Григоровича) до останніх її днів. А також, вплив творчості Кричевського на світогляд Б. І. Приймака – головного архітектора Києва з 1955 по 1973 – про що особисто згадував Борис Іванович у своїх розповідях під час сімейних зустрічей, оскільки він був дідусем співавторки цього дослідження Анастасії Снісаренко-Єржиковської.

Невід'ємною частиною опрацювання став аналіз монографій В. Павловського (1974), Г. Веселовської (2018), книги В. Ру-

бан-Кравченко (2004). Стали у нагоді дописи О. Мокроусової (2023), а також статті О. Друг (2021), О. Новікової (2005), які привернули увагу до маловідомих архітектурних об'єктів авторства Василя Кричевського. Історії будинку «Роліт», побудованому Кричевським у співавторстві, присвячена книга С. Цаліка і П. Селігея (2010).

Особливо цінні матеріали, написані сучасниками майстра: Д. В. Антоновича (1923), М. Голубця (1922), О. Назаріва (1914), К. Фесак (1927). До цього ж корпусу публікацій належить і періодика того часу – матеріали номерів 147, 151, 156 газети «Полтавський Вестник» (1903). З оцінкою доробку Кричевського з боку мистецтвознавчої науки середини ХХ ст. можна ознайомитися у працях Г. Радіонова (1940) і О. Смика (1940).

Результати дослідження **4**

Народився Василь 12 січня (за новим стилем) 1873 р. у родині міщан Кричевських в селі Ворожбі під Лебедином на мальовничій Слобожанщині, де око втішала не тільки щедра природа, але й старовинні церкви та барвисті хати, які подекуди розмальовувались кольоровою глиною у руді, червоні та блакитні кольори. В сім'ї дотримувались усіх народних традицій, тож хлопець приймав участь у всіх святах – розписував писанки, колядував, щедрував, «проганяв кутю», танцював з дорослими на весіллях, навіть співав у церковному хорі. Навчившись читати у п'ять років, проковтнув татову бібліотеку в «книжнику». Тоді ж почав і малювати свої враження єдиним, що мав, – синьо-червоним олівцем. Трохи згодом, проживаючи під час навчання в школі в сусідньому селі в однієї жительки, із завмиранням серця розглядав збірник малюнків, що урочисто лежав на святковій скатертині у горниці. Пізніше впізнав у цих малюнках руку Т. Шевченка.

Вже у дванадцять з половиною років, склавши іспити, вступив у Харківське технічне залізничне училище, що надало перший досвід у кресленні, вправність у малюванні та початкові знання у дизайні. В п'ятнадцять років, завдяки нескінченій праці по самовдосконаленню у малюванні та кресленні, отримав замовлення від міської управи з проектування дерев'яних будинків. Так завзятий юнак почав заробляти, що надало йому можливість не тільки підтримувати свою родину, але й захопитися театром, особливо виставами Кропивницького, Садовського та Саксаганського, які гастролювали в Харкові влітку.

Після праці та проживання у міського кресляра М. Бабкіна, в 1889 р. Василя помітив та запросив до себе архітектор і професор Харківського технологічного інституту Сергій Загоскін. Він не тільки прихистив хлопця у своїй родині, але й доповнював його знання як у загальній освіті, так і в мистецько-архітектурному та дизайнерському сенсі, наближаючись у викладе-

них матеріалах до програми Академії Мистецтв, а також навчав акварельної техніки.

Захопився Василь і філософією, часто відвідував науково-популярні лекції. Переламною виявилася лекція професора А. Краснова, присвячена пам'яті Г. Шлімана, що розкопав Трою. Ідея про науковий доказ існування Трої насправді, а не тільки в улюбленій Василем «Іліаді» Гомера, завдяки знайденим під час розкопок ужитковим виробам та предметам мистецтва, вразила молодого та допитливого юнака. Тоді в нього й виникла ідея, що, досліджуючи і фіксуючи українську народну культуру та мистецтво, можливо доказати її унікальність та відокремленість від російської. Саме з цього часу він і почав збирати предмети мистецтва та ужитку української народної творчості й дизайну, замальовувати архітектурні зразки, народні орнаменти, різні вироби. Продовжував Василь цю справу все життя. І саме з цими його колекціями траплялися декілька разів трагічні непоправні випадки.

В 1898 р. молодий та всебічно обдарований хлопець почав співпрацю з Олексієм Бекетовим, де мав багато роботи щодо композиційного впорядкування фасадів численних будівель, які були запроектовані у стилі Ренесансу.

Завдяки Бекетову відбувалося занурення Василя в мистецький осередок Харкова. В родині Алчевського (зятя Бекетова) відбулися доленосні зустрічі з М. Садовським, М. Заньковецькою, І. Карпенко-Карим, П. Мирним, Б. Грінченком та іншими. В такій компанії Василь остаточно ствердився в ідеях національної свідомості та знайшов всебічну підтримку. Там же Кричевський познайомився з іншими збирачами артефактів українського народного мистецтва та зацікавився його місцем серед мистецтва інших народів. Василь, як вільний слухач, почав відвідувати лекції з археології, історії, етнографії, які допомагали йому досліджувати походження окремих декоративних дизайнерських елементів та відокремлювати запозичене в інших культурах.

Здобувши визнання у фахівців цього виду науки та мистецтва, Кричевський отримав замовлення зробити проект з усіма деталями екстер'єру та дизайнерськими елементами інтер'єру хати зі Слобожанщини та побудувати її до XII Археологічного з'їзду у Харкові у 1902 р. Робота була успішно виконана, на диво, за два з половиною місяці та стала чи не найпопулярнішим місцем відвідування на цій виставці. Інтерес вона викликала не тільки у простого народу, але й у знаних археологів та істориків. Ця робота висунула Василя Кричевського в перші ряди знаних та потужних етнографів свого часу та завоювала для нього славу і шану.

На початку 1900 р. провідні митці України були вкрай стурбовані занепадом народних ремесл та мистецтва, які програвали

у боротьбі з масовою антимилицькою фабричною продукцією. Звісно, цим питанням займався і Василь Кричевський разом з С. Васильківським, П. Мартиновичем та О. Сластьоном.

Під час одного з таких зібрань обговорювався проєкт будинку Полтавського Земства зі складною історією. Спочатку проєкт фасаду було зроблено земським архітектором А. Шишовим у стилі Ренесансу, але визнано невдалим, тоді почали закладати фундаменти за проєктом киянина В. Ніколаєва у тому ж стилі, що був тоді дуже популярний у провінції російської імперії, до якої належала й Полтавщина.

Кричевський, Васильківський, Сластьон висловили та яскраво доказали думку про шаблонність чергового використання стилю ренесанс у будівництві Земства. Вони доклали зусиль до призупинення будівництва на базі ідей про необхідність дотримуватись національного духу у дизайні екстер'єру та інтер'єру будинку, який є громадською будівлею конкретної місцевості та народу.

За підтримки палкого шанувальника таких ідей Ф. Лизогуба Василь Кричевський виступив автором проєкту фасаду, що було зроблено в найкоротші терміни і тому без бажаної деталізації елементів дизайну приміщення. Але справу вже було зроблено, і як би не пручалися деякі діячі, такі як завідувач будівництвом Є. Саранчов, вирішено було почати роботу в новому стилі, який без політичного забарвлення назвали псевдо-мавританським.

Протистояння двох сторін – української та імперської – набувало розголосу на шпальтах преси. Газета «Полтавський вестник» підтримала у статті М. Дмитрієва ідеї українського стилю у дизайні, а газета «Киевлянин» принижувала та глузувала з архітектора, натякаючи, що єдиним українським стилем може бути напіврозвалена хата під стріхою. Це була дуже смілива й незвична для тих часів полеміка, яка сколихнула не тільки Кричевського, але й багато нових дослідників і науковців, спонукаючи їх до нових робіт у зовсім неохопленій увагою українській народній архітектурі.

Підсумком цього скандалу став конкурс, оголошений за підтримки чорносотенної частини земства, на проєкт фасаду та внутрішнього оздоблення будинку земства. За результатами конкурсу, що відбувся в червні 1903 р., переміг проєкт Василя Кричевського, що був розроблений у стилі «південно-російського ренесансу». Ця назва повністю відповідала політичній ситуації того часу, хоч проєкт і висвітлював типові українські риси в архітектурі та дизайні.

Працюючи над деталями проєкту, Кричевський усвідомлював, що необхідних наукових та мистецьких матеріалів замало, і почав вирушати в експедиції Полтавщиною, під час яких робив незліченні замальовки, нотатки, збирав експонати для своєї колекції і працював над розробкою дизайну окремих елементів екстер'єру

та інтер'єру будинку земства. Він мистецьки опрацював фасад – додав два симетричні ризаліти з боків центральної вхідної групи з порталом, вирішивши його кольоровий дизайн на контрасті теплих мурованих цеглою стін із зеленим строкатим високим дахом, чим майстерно підкреслив народні витоки дизайну будівлі (рис. 1). Також уперше запровадив використання різнокольорової майоліки для оздоблення різних дизайнерських елементів фасаду. Для вирішення внутрішнього простору архітектор використовував керамічні елементи, різьблення по дереву, окрему увагу приділяв дизайну кожного вікна та дверей, ковальським виробам, вітражам, огорожі сходів, стельовим балкам (рис. 2а, 2б, 2в).

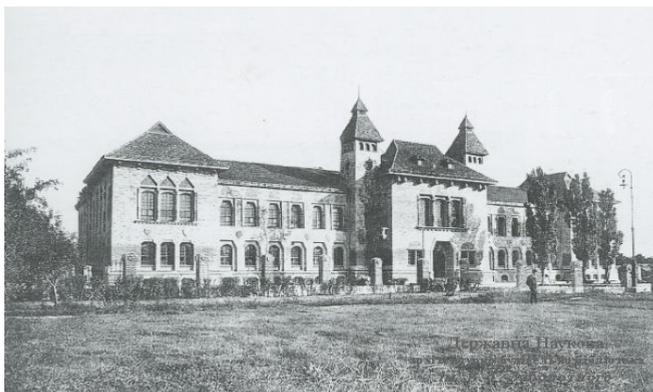

Рис. 1. В. Кричевський.
Будинок Губернського
Земства в Полтаві.
1903-1907. Світлина
з архіву Державної
наукової архітектурно-
будівельної бібліотеки
В. Г. Заболотного.

Fig.1. V. Krychevsky.
House of Zemstvo (land
administration) in Poltava.
1903-1907.

Photo from the archive of the V. G. Zabolotny State Scientific Architectural and Construction Library.

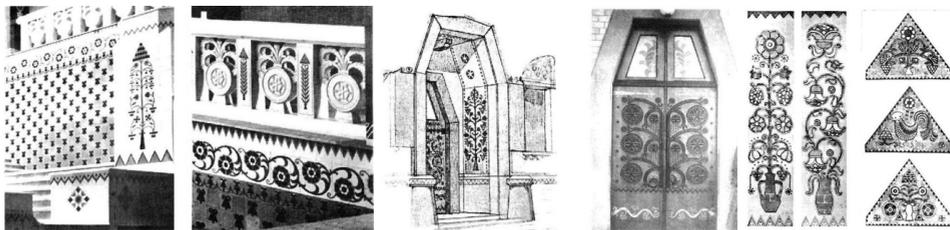

Рис. 2а. Декоративні деталі Земства у Полтаві. 1903-1907.

Fig. 2a. Decorative Details in House of Zemstvo in Poltava. 1903-1907.

Рис. 2б. Двері Земства у Полтаві. 1903-1907.

Fig. 2b. Doors in House of Zemstvo in Poltava. 1903-1907.

Рис. 2с. Деталі з майоліки Земства у Полтаві. 1903-1907.

Fig. 2c. Majolica Details in House of Zemstvo in Poltava. 1903-1907.

Світлини з монографії В. Павловського «В. Кричевський».

Photos from V. Pavlovsky's monograph «V. Krychevsky»

Будівництво йшло складно, опір чинила опозиція, особливо завідувач будівельною частиною Саранчов. Він не тільки намагався самовільно перепланувати деякі архітектурні елементи, – наприклад, замість чотирикутної башти будувати восьмикутну, в чому йому відмовили робітники, – але й брав хабарі за червону личкувальну цеглу низької якості, що привозили знайомі підрядники з Москви, замість дешевої, якісної місцевої необхідного відтінку. Він викликав безліч перевірок з Москви, тобто робота проходила у складній недружній атмосфері, у постійній боротьбі з ідейними супротивниками.

Саме через таку чергову комісію за наклепом Василь Кричевський, у якого нарешті урвався терпець, проголосив про свій вихід з цього будівництва. Пізніше він повернувся до розробки ескізів внутрішніх розписів. Але ж Саранчов, не гаючи часу, в моменти відсутності головного архітектора проекту, домовився з модним на той час художником С. Васильківським, який виконав розписи інтер'єрів на свій розсуд, не погодивши їх із Кричевським.

Всі ці суперечливі події під час проектування та будівництва Полтавського Земства не могли не залишити свій відбиток на самій будівлі. Віддаючи данину багатьом архітектурним та декоративним елементам, що прикрашають будинок, прискіпливому глядачу помітно, що оголошений національний дух присутній скоріше тільки у його детальному оздобленні, а сама будівля є саме тим ренесансовим палаццо, якого так хотілося б уникнути автору фінального проекту фасаду, що сталося, скоріш за все, в результаті того, що проект робився різними етапами та різними архітекторами, представниками абсолютно протилежних поглядів на мистецьку та ідейну складові будівлі. Дисгармонія між архітектурою інтер'єрів з багатьма цікавими орнаментальними та формоутворюючими деталями знаходиться в дисонансі з розписами, які було зроблено іншим художником без домовленості з автором проекту.

Приєднавшись до родини, яка виїхала з Харкова раніше, Кричевський переїхав до Києва та почав опрацьовувати багатий місцевий етнографічний та археологічний матеріал. Працював разом з В. Хвойкою над розкопками коло Десятинної церкви, роблячи детальні замальовки. Познайомився з колекціонером української старовини Оскаром Гансенем, родиною Ханенків, Михайлом Грушевським, які деколи радились з ним стосовно нових мистецьких надбань.

Повертаючись у Київ 1910-х рр., неможливо не наголосити на дружбі та співпраці Кричевського з Михайлом Грушевським. Саме йому, вже визнаному архітектору, Грушевський довірив декоративний дизайн свого напівзавершеного шестиповерхового прибуткового будинку на вулиці Паньківській, у якому мешкав і сам господар. Пропозиція опрацювання чужої, не

дуже цікавої роботи була доповнена цікавішою, а саме можливістю допроекувати в цій же будівлі майстерню та житло для себе, що й було зроблено. Кричевський розташувався в трикімнатному приміщенні в мансарді, обладнаному за своїм смаком. Він перевіз сюди ж свої численні колекції гончарних виробів, килимів, картин та інших предметів дизайну українського та світового мистецтва (рис. 3).

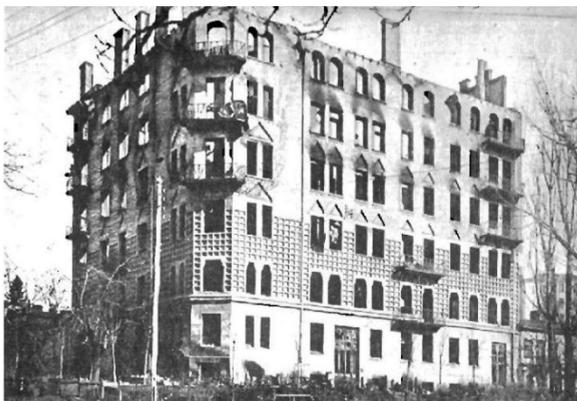

Рис. 3. В. Кричевський. Будинок М. Грушевського в Києві. 1907. Світлина з особистого архіву О. Савчука.

Fig. 3. V. Krychevsky. House of M. Hrushevsky in Kyiv. 1907. Photo from the personal archive of O. Savchuk.

У 1911 р. Кричевський почав працю над мистецькою аналітикою у газетах та наукових виданнях. Він першим доказово відокремив «український стиль» від «українського бароко».

Продовжив більш жваво працювати в книжковій графіці, влаштовував виставки понад 40 українських митців у Миському Історичному музеї, що стали дуже популярними. Продовжувались мистецько-дослідницькі експедиції Київщиною, Полтавщиною та закордонні. Звідти він, як завжди, привозив купу цікавих предметів народного мистецтва. Працював із Варварою Ханенко в її майстерні в Оленівці на Київщині над створенням килимів та декоративних дерев'яних вибілок, був куратором її виставок.

Потрапивши з Варварою Ханенко до Москви в мистецьких справах, був неприємно вражений побутовими деталями, які, як зараз уже розуміємо, є характерними для російського обивателя впродовж багатьох часів. Василь став свідком сцени, коли «добре вдягнений пан, розплачуючись із шофером авта, бив цього шофера обома руками по обличчю, а публіка навколо сприймала це як зовсім звичайне явище» (Павловський, 1974, с. 35).

У березні 1917 р. в Києві було повалено царську владу. 19 березня відбулася грандіозна маніфестація «День Воли». З полону було визволено митрополита Андрія Шептицького, який відвідав у Києві Кричевського та ознайомився з його колекцією народного мистецтва, оскільки і сам був тонким її поціновувачем.

Але ж політичні події розвивалися дуже бурхливо, влада змінювалася, на жаль. У січні 1918 р. Київ був під постійними обстрілами більшовиків. А в лютому із залізниці було розстріляно будинок Грушевського, перші ж залпи влучили в помешкання родини Кричевського. Він встиг вибігти з місячною донькою на руках, усе ж інше було знищено. Так відбулася перша трагічна втрата здобутків всього попереднього життя художника.

З депресії після втрати своїх унікальних мистецьких збірок його врятувала робота, запропонована Грушевським. За тиждень треба було зробити дизайнерські проєкти Великого і Малого гербів Української Народної Республіки, проєкти Великої та Малої печатки УНР, бланки ратифікаційних грамот. Після цього почав роботу над паперовими грошима, що вимірювалися вже не в карбованцях, а в гривнях. Потому відновив заняття зі студентами. В тому ж році Василем з одностудентським товариством в Києві було створено Товариство Українських Архітектів.

Вже вдруге після першої відмови до Кричевського звернувся голова Полтавського Земства з проханням реорганізувати Миргородську Керамічну Школу в Керамічний Інститут та очолити його. Цього разу митцю довелося погодитися. Перші ж дії на посаді ректора були нечужані та надактуальні для тих часів – він висунув вимогу спілкування українською мовою не тільки під час професійних занять, але й у побутовому спілкуванні (всі ми пам'ятаємо полеміку з такого ж приводу у стінах Києво-Могилянської Академії, що сталася зовсім нещодавно у січні-лютому 2023 р.). До того часу викладання у суто українському місті відбувалося винятково російською мовою. Те ж саме стосувалося і народних звичаїв та святкувань, які виправити в український бік теж намагався Кричевський, нагадуючи людям, що вони українці, мають власну мову, культуру та владу.

Звісно ж, як і в історії з будівництвом Земства, реакційні сили педагогічного складу писали наклепи не тільки про форму викладання, але й про його зміст. Але комісії з Києва схвально поставилися до нововведень Кричевського, особливо наголошуючи на важливості мистецької та дизайнерської складової навчання, а не на технічній, як то було раніше.

Влітку 1919 р. Василь повернувся до Києва після трьох арештів за доносами. З того часу почав викладати в Академії Мистецтв, що перебувала в незадовільному стані через складні політичні та матеріальні умови. Педагогічну діяльність В. Кричевський вів поряд з М. Бойчуком та зовсім молодим на той час В. Седляром; також був запрошений до праці в Архітектурному інституті. За спогадами сучасників, В. Кричевський користувався особливою повагою та любов'ю серед студентської молоді завдяки своїй природній інтелігентності, глибокій освіті та внутрішній шляхетності. Навіть під час важкої хвороби

(артриту правого плеча) Василя підтримували не тільки колеги-однолітки, але й творча молодь.

Саме до цих часів відносяться згадки про культурно-розважальні збори, які, вірогідно, називалися журфіксами (від фр. *jour fixe*) та проходили наприкінці 20х – початку 30х рр. Їх нахненниками була пара молодих українських художників Ніна Котек та Сергій Єржиківський, що запропонували збиратися та співати українських пісень, щоразу збільшуючи їхню кількість. У таких заходах, що проводилися не тільки по домівках учасників, але й з виїздами на пленери, брали участь представники різних поколінь та гілок мистецтва і науки. Мистецькими розвагами захоплювались і художники Василь та Федір Кричевські, Сергій Пустовойт, Василь Седляр, Ірина Беклемішева, лікарі Павло Чамата та Троадій Крижанівський, оперні співаки Віра Гужова, Іван Кученко, письменник Микола Вороний та інші.

Взимку 1922 р. Всеукраїнська Академія Наук обрала Василя Кричевського своїм дійсним членом, він продовжував педагогічну діяльність, не відступаючи від своїх довічних принципів, і як художник теж, не підтримуючи жодної з модних течій, був виділений до групи «Художники поза об'єднаннями».

Влітку 1928 р. митець був запрошений працювати над дизайном інтер'єрів історичної секції ВУАН, яку очолював М. Грушевський. Робота була цікава та деталізована, доводилося не тільки проектувати комфортні простори, але й розробляти деталі, починаючи з меблів, дерев'яних вибіжок до панно та портретів. Приміщення побудували за дизайнерськими ескізами, відтворивши всі дрібні деталі, старанно виміряні архітектором.

Невдовзі, взимку 1929–1930 рр. розпочався широкомасштабний наступ на українську культуру та державність з боку радянської влади. Після судового процесу СВУ (так званої Спільки Визволення України) було реорганізовано ВУАН, ліквідовано історичну секцію, приміщення якої передали іншій установі, розгромивши перед тим усе, що три роки тому було створено. Декоративні панелі троцили сокирами, дизайнерські меблі частково ліквідували (рис. 4). Ця трагедія втрати творчого здобутку стала вже другою, але, на жаль, не останньою на шляху видатного та принципового Художника.

В 1932–1933 рр. почалася робота над проектом Меморіального Музею Тараса Шевченка в Каневі біля могили поета, що, як характерно для Кричевського-архітектора (та його постійного в ці роки співавтора Петра Костирка), мав мати усі риси українського стилю та дизайну. Але багата кількість запропонованих автором варіантів піддавалася критиці та не узгоджувалася на вищому рівні через політичні та фінансові причини. Навіть після початку будівництва бюджет постійно скорочували, що, безумовно, розчаровувало авторів, творчий задум яких уже

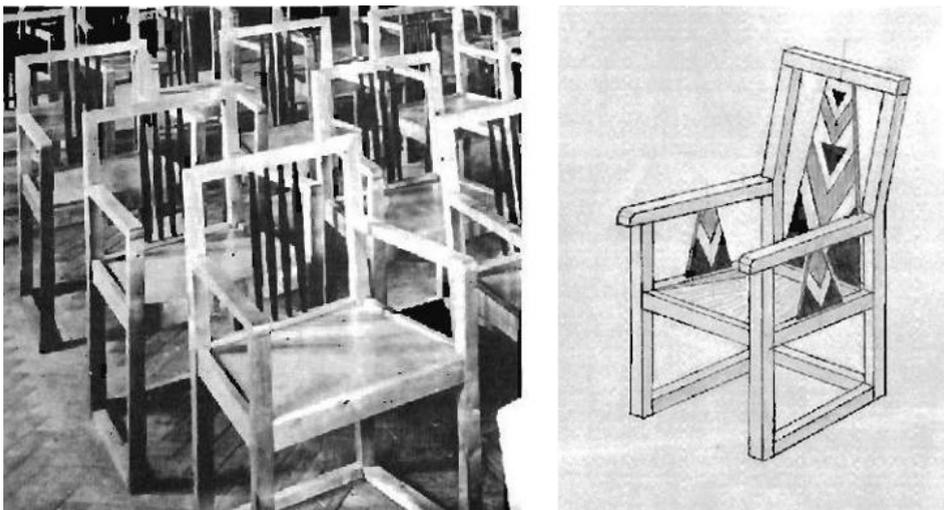

Рис. 4. В. Кричевський. Стільці для ВУАН (ліворуч) 1928 та стілець для Музею Т. Г. Шевченка (праворуч). 1936-1937. Світлини з монографії В. Павловського «В. Кричевський».

Fig. 4. V. Krychevsky. The chairs for UAS (left) 1928 and the chair for Museum of T. Shevchenko (right) 1936-1937. Photos from V. Pavlovsky's monograph «V. Krychevsky».

вкотре потерпав через наслідки політики радянської влади. Будівля була завершена майже без декоративного оздоблення та належних дизайнерських деталей, що були розроблені архітекторами, зі значними ухиленнями від задуму щодо організації внутрішнього простору. Але ж, у будь-якому разі, вона справляла могутнє враження завдяки простоті й виразності пропорцій, вдалим композиційним рішенням, синтезованим на базі класичних прикладів та рис української народної архітектури. Для свого часу будівля виявилася унікальною, хоч і принесла своєму авторові багато розчарувань.

Дві будівлі, створені за проектами Кричевського з різницею в 30 років, стали етапними не тільки для їх автора, але й для української архітектури в цілому. Будинок Губернського Земства в Полтаві означив початок кар'єри українського національного митця – «батька української архітектури» (Павловський, 1974, с. 95), а Музей Шевченка в Каневі став прикладом, що передав дух української національної архітектури без використання явних етнографічних засобів. На жаль, це була остання значуща архітектурна праця майстра, не враховуючи ескізного проекту церкви у Вінніпегу для конкурсу 1947 р.

В наступні роки Василь Кричевський продовжував багато працювати в різних сферах – працював над першим українським кольоровим фільмом «Сорочинський ярмарок» та «Кармелюк»,

виїжджав в етнографічні експедиції у різні куточки України і не тільки, робив проекти gobelenів, продовжував викладати тощо. В 1939 р. отримав ступінь доктора мистецтвознавчих наук без захисту дисертації, ставши першим, хто отримав ступінь доктора у галузі мистецтва в Україні. До речі, другим отримувачем у цій сфері став рідний брат Василя – Федір Кричевський, видатний художник. Навесні 1941 Василь закінчив велику наукову роботу, над якою працював разом зі своєю дружиною Євгенією. Праця була присвячена дизайну українських народних промислів – вишивки, тканин, килимів, кераміки, гутного скла, різьбленого дерева і настінного малювання. Вона була передано для друку у видавництво «Мистецтво».

Війна поклала край планам та надіям. Роки в Києві були надзвичайно складними, супроводжувалися голодом, холодом, зміною житла. Вживати допомагала праця. Кричевський багато малював, не звертаючи уваги на жорстокі умови. Восени 1943 р. після декількох років життя в окупації родина вирішила переїхати – спочатку до Львова, потім – у Париж, а пізніше у Каракас (Венесуелу). В цих переїздах художника спіткала чергова трагічна втрата. Спочатку на київській станції вкрали валізу з важливими науковими матеріалами і речами (Павловський, 1974, с. 119). При пересиланні майна з Києва до Львова безслідно зникли пакунки, в яких були майже всі ескізи, малюнки, записи, мистецькі матеріали. Під час подальшої евакуації, що була організована Українським Центральним Комітетом для діячів культури, були загублені рештки малюнків, колекцій та мистецьких матеріалів.

Доля кидала митця з місця на місце, і єдине, що допомагало хоч якось продовжувати життя, це повернення до витоків. Кричевський продовжував працювати над орнаментами та малювати у всіх країнах, куди б його не закидала доля.

Навесні 1948 р. Василь Кричевський переїхав до Каракасу до своєї доньки та її родини. Впродовж життя у Венесуелі він активно займався живописом, брав участь у виставках у США та Венесуелі. Багато малював по пам'яті українські краєвиди, рідне село, батьківську та дідові хати. Відтворював у нарисах, детально згадуючи, предмети дизайну українського народного побуту, втрачені колекції старожитностей, що були розбомблені ще у 1918 р. у власній майстерні будинку Грушевського (рис. 5), про що часто розповідала Катерина Кричевська-Росандич, онука Василя Григоровича, під час особистих зустрічей та телефонних розмов з Ніною Котек, Сергієм Єржиківським, а пізніше і Олегом Єржиківським, з яким вони підтримували зв'язок до кінця днів Катрусі, як називали її у родині.

Смерть наздогнала майстра теж винахідливим чином. Навесні 1952 р. він отримав номер журналу, виданого у США, де невідомим автором була надрукована стаття про українську

Рис. 5. В. Кричевський.
Інтер'єр майстерні
в будинку Грушевського,
намальований по
пам'яті в Каракасі. 1950
(Кондаурова, 2018).

Fig. 5. V. Krychevsky. Interior
of studio in Hrushevsky
house that was created by
memory in Caracas. 1950
(Kondaurova, 2018).

архітектуру. В ній було зазначено, що будинок Губернського Полтавського Земства виконано за проектом Сергія Васильківського з допомогою молодого кресляра Василя Кричевського. Ця звістка і стала поштовхом для того, щоб Майстер здався. Василь Кричевський помер 15 листопада 1952 р.

**Наукова
новизна та
практична
значимість
дослідження**

5

Ця публікація є синтезом біографічної інформації про митця з особистими враженнями авторів статті від спілкування з людьми, що безпосередньо контактували з В. Кричевським у роботі та повсякденні. Серед таких доповнень до скарбниці спогадів про Кричевського з особистого досвіду авторів визначаємо згадки щодо мистецьких зібрань, які відбувалися з ініціативи родини Н. Котек та С. Єржиківського та об'єднували проукраїнськи налаштованих культурних та наукових діячів різних поколінь.

Також стаття надає цілісне уявлення про поєднання в особистості В. Кричевського трьох напрямів інтелектуальної роботи:

- дослідницької в аспекті збору і накопичення інформації внаслідок етнографічних експедицій та колекціонування;
- художньо-проектної в аспекті створення численних творчих робіт в діапазоні графічного дизайну, декорування приміщень, архітектури;
- наукової в аспекті аналітики накопиченого та створеного власноруч у вигляді наукових публікацій та написаних праць.

Саме такий синтез знань, навичок та світоглядної стійкості, що витримує випробування соціальними та політичними катаклізмами, дає можливість проявлятися таланту та створювати значущі для розвитку української ідентичності проекти.

Висновки

6

В результаті повномасштабного вторгнення росії як ніколи за часів незалежності України актуалізувалася думка про необхідність створення культурної продукції на національних основах, в тому числі і в дизайні. Це питання постійно порушу-

валось в наукових і популярних публікаціях, а також окремих проєктах, але не так масово та не настільки усвідомлено щодо глибини потреби знань про національну спадщину та такого підходу у своїй творчості. Історія життя В. Кричевського є доказом спіралеподібного розвитку історії та необхідності знати коріння національного коду для аргументованої позиції про власну культуру, державність та волю для всього світу. Творчий і життєвий шлях митця, наскрізним стрижнем якого була впевненість в обов'язковості знань своїх культурних та історичних витоків і впровадження в життя цих принципів, є надзвичайно актуальним прикладом для митців та просто громадян у наш складний час, коли імперська росія намагається знищити українську ідентичність.

Список бібліографічних посилань

- Антонович, Д. В. (1923). *Українське мистецтво: конспективний історичний нарис*. Нова Україна.
- Веселовська, Г. І. (2018). *Театр Миколи Садовського (1907–1920)* [Монографія]. Темпора.
- Голубець, М. (1922). *Начерк історії українського мистецтва* (Ч. 1). Накладом фонду «Учітеся, брати мої».
- Друг, О. (2021, 25–26 листопада). Київська родина Мазюкевичів. В *Київ і кияни* [Матеріали конференції] (Вип. 13, с. 52–68). Інститут історії України.
- Кондаурова, Г. (2018, 7 лютого). «Замок Черномора». Як п'яні більшовики будинок Грушевського спалили. Ділова столиця. https://www.dsnews.ua/ukr/nasha_revolyutsiya_1917/zamok-chernomora-yak-p-yani-matrosi-budinok-grushevskogo-07022018200000
- Мокроусова, О. (2023, 19 січня). Кілька київських «таємниць» Василя Кричевського. (Про все це писала у статті «Творчі зв'язки харківських і київських архітекторів на початку ХХ століття») [Допис]. Facebook. <https://www.facebook.com/arcmouse/posts/pfbid02cfmNFQ93AWgRcCtKWxrbB4RjWAazKvkefU7WiLSkvqbrnrxF2Ehn9pk56NtKuk4I>
- Назаріїв, О. (1914). Український національний архітектурний рух. *Ілюстрована Україна*, 2, 32–35.
- Новікова, О. (2005, 1 липня). *Київ Дінори*. ZN.ua. https://zn.ua/ukr/amp/SOCIUM/kiyiv_dinori.html?fbclid=IwAR3STaGiVLZNG2gnSlmxV-e_K9PL_F7z_37c6Uszm3yMFI-nM0FJpg_IDvo
- Павловський, В. (1974). *Василь Григорович Кричевський: життя і творчість* [Монографія]. Українська Вільна Академія Наук у США.
- Радіонов, Г. (1940). В. Г. Кричевський. До характеристики творчого шляху. *Образотворче мистецтво*, 7, 3–12.
- Рубан-Кравченко, В. (2004). *Кричевські і українська художня культура ХХ століття. Василь Кричевський*. Криниця.
- Смик, О. М. (1940). Українські національні форми в радянській архітектурі. *Архітектура Радянської України*, 5, 13–20.
- Тищенко, К. (2022, 1 вересня). Путін переконує школярів, що України не існувало і окупанти захищають Росію. Українська правда. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/1/7365696/>
- Фесак, К. (1927). *Василь Кричевський. Глобус*, 10.
- Цалик, С. М., & Селігей, П. О. (2010). *Таємниці письменницьких шухляд: детективна історія української літератури*. Наш час.

References

- Antonovych, D. V. (1923). *Ukrainske mystetstvo: Konspektyvnyi istorychnyi narys* [Ukrainian art: A concise historical essay]. Nova Ukraina [in Ukrainian].
- Druh, O. (2021, November 25–26). Kyivska rodyna Maziukevychiv [The Mazyukevich family from Kyiv]. In *Kyiv i kyiany* [Proceedings of the Conference] (Vol. 13, pp. 52–68). Instytut istorii Ukrainy [in Ukrainian].
- Fesak, K. (1927). Vasyl Krychevskiy. *Hlobus*, 10 [in Ukrainian].
- Holubets, M. (1922). *Nacherk istorii ukrainskoho mystetstva* [Outline of the history of Ukrainian art] (Pt. 1). Nakladom fondu "Uchitiesia, braty moi" [in Ukrainian].
- Kondaurova, H. (2018, February 7). "Zamok Chernomora". *Yak piani bilshovyky budynok Hrushevskoho spalyly* ["Chernomor Castle". How drunken Bolsheviks burned Hrushevskiy's house]. *Dilova stolytsia*. https://www.dsnews.ua/ukr/nasha_revolyutsiya_1917/zamok-chernomora-yak-p-yani-matrosi-budinok-grushevskogo-07022018200000 [in Ukrainian].
- Mokrousova, O. (2023, January 19). *Kilka kyivskykh "taiemnyts" Vasylii Krychevskoho. (Pro vse tse pysala u statti "Tvorchy zviazky kharkivskykh i kyivskykh arkhitektoryv na pochatku XX stolittia")* [Several Kyiv "secrets" of Vasyl Krychevskiy. (I wrote about all this in the article "Creative connections of Kharkiv and Kyiv architects at the beginning of the 20th century")] [Post]. Facebook. <https://www.facebook.com/arcmouse/posts/pfbid02cfmNFQ93AWgRcCtKWxr bB4RjWAazKvkefU7WiLSkvqbrnrixF2Ehn9pk56NtKuk4I> [in Ukrainian].
- Nazariiv, O. (1914). Ukrainyski natsionalnyi arkhitekturnyi rukh [Ukrainian national architectural movement]. *Iliustrovana Ukraina*, 2, 32–35 [in Ukrainian].
- Novikova, O. (2005, July 1). *Kyiv Dinory* [Kyiv Dinory]. ZN.ua. https://zn.ua/ukr/amp/SOCIUM/kyiv_dinori.html?fbclid=IwAR3STaGiVLZNG2gnSlmxV-e_K9PL_F7z_37c6Uszm3yMFI-nM0FJpg_IDvo [in Ukrainian].
- Pavlovsky, V. (1974). *Vasyl Hryhorovych Krychevskiy: Zhyttia i tvorchist* [Vasyl H. Krychevsky: Life and work] [Monograph]. Ukrainska Vilna Akademiia Nauk u SShA [in Ukrainian].
- Radionov, H. (1940). V. H. Krychevskiy. Do kharakterystyky tvorchoho shliakhu [V. G. Krychevskiy. To characterize the creative path]. *Obrazotvorche mystetstvo*, 7, 3–12 [in Ukrainian].
- Ruban-Kravchenko, V. (2004). *Krychevski i ukrainska khudozhnia kultura XX stolittia. Vasyl Krychevskiy* [Krychevsky and Ukrainian artistic culture of the 20th century. Vasyl Krychevskiy]. Krynysia [in Ukrainian].
- Smyk, O. M. (1940). Ukrainyski natsionalni formy v radianskii arkhitekturi [Ukrainian national forms in Soviet architecture]. *Arkhitektura Radianskoi Ukrainy*, 5, 13–20 [in Ukrainian].
- Tsalyk, S. M., & Selihei, P. O. (2010). *Taiemnytsi pysmennytskykh shukhliad: Detektyvna istoriia ukrainskoi literatury* [Secrets of writers' drawers: A detective story of Ukrainian literature]. Nash chas [in Ukrainian].
- Tyshchenko, K. (2022, September 1). *Putin perekonuie shkoliariv, shcho Ukrainy ne isnuvalo i okupanty zakhyshchaiut Rosiiu* [Putin persuades school students that Ukraine never existed and that the Russian army in Ukraine is protecting Russia]. *Ukrainska pravda*. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/1/7365696/> [in Ukrainian].
- Veselovska, H. I. (2018). *Teatr Mykoly Sadovskoho (1907–1920)* [Theater of Mykola Sadovsky (1907–1920)] [Monograph]. Tempora [in Ukrainian].